

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лаврусенко Марія Іванівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: сучасна українська література, проблеми філософії у літературі.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗВУКОВИХ ОБРАЗІВ У ДРАМАХ В. ВИННИЧЕНКА «МЕМЕНТО» І «ЧОРНА ПАНТЕРА ТА БІЛИЙ МЕДВІДЬ»

Алла ЛИМАРЕНКО (Кіровоград)

У статті аналізуються особливості функціонування звукових образів у п'єсах В. Винниченка «Мemento» та «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Досліджено закономірності вияву звукових образів у аналізованих драматичних творах.

Ключові слова: драматургія, звукові (аудіальні) образи, антиципація, імпліцитність.

Peculiarities of audial images functioning in plays "Memento" and "The Black Panther and the White Bear" by V. Vynnychenko are analyzed in the article. Regularities of audial images manifestation in analyzed opuses are investigated.

Key words: drama, audial images, anticipation, implicitness.

Творчість Володимира Винниченка протягом десятиліть в Україні не досліджувалася, якщо не сказати спаплюжилася або заборонялась. І лише з другої половини 80-х рр. ХХ ст. почався ренесанс письменника. Почали перевидаватися його твори, друкуватися ті, що не виходили друком в Україні. Творчий доробок письменника за останні десятиліття досліджується достатньо активно як в Україні, так і за кордоном. Захищено ряд докторських (В. Панченко, В. Гуменюк, Л. Мороз) та кандидатських дисертацій (С. Михида, В. Хархун, О. Гожик, Г. Баран, О. Дроботун та ін.), видано ряд монографічних досліджень (Г. Костюк, С. Погорілий та ін.), проаналізовані друкovanі і недрукovanі в Україні та за її межами тексти. Осмислено цілий ряд поетикальних особливостей прози та драматургії письменника. Зокрема, особливу увагу дослідників привернула синтетичність творчої манери В. Винниченка. Більш того, розкриті колористичні домінанти поезики письменника.

Разом з тим праці, яка б представила повноформатність особливостей функціонування звукових образів у драматичних творах письменника, наразі не існує, що й визначає актуальність нашої статті, головним завданням якої є дослідження особливостей функціонування та виявів звукових образів у п'єсах «Мemento» і «Чорна Пантера та Білий Медвідь».

Особливістю композиції драматичного твору є те, що до складових частин її входить ремаркування. Слід взяти до уваги, що драма це не тільки літературний твір, але й підґрунтя для вистави, як процес перетворення однієї семантичної системи знаків (тексту) у іншу (аудіо-візуальну). І саме тому автор враховує такі чинники, як: прив'язка до інтонації, тембру, міміки, пози, жестів актора, особливу роль тут відіграє

інтер'єр, портрет та костюм персонажа, музичний супровід та освітлення. Вистава діє одразу на декілька органів чуття, тим самим увиразнюючи думку автора. І все це сконцентровано в ремарці, яка традиційно виконує одразу декілька функцій (театральну – зміна актів та яв; хронотопну – вказує місце та час розгортання дії; композиційно-позасюжетну – матеріальні деталі пов'язують між собою всі події та створюють їхній логічний перебіг; символотворчу – психологізм персонажа знаходить вияв у чітко обмежених автором рухах, позах, жестах, міміці, стан наочно увиразнюється костюмом, зачіскою, предметним оточенням). Саме у ремарці виявляється аудіальна складова п'єси.

Аналіз драм В. Винниченка переконує в домінантності звукового наповнення тексту як на рівні вияву звуку (шум, стук, шелестіння і т.д.), так і музично-пісенного супроводу. С. Погорілий у своїй монографії зазначав, що «письменник у багатьох своїх творах повертає обличчям до читача неосяжну тему краси під різним кутом світлотіні та музичних акордів» (підкреслене наше – А.Л.) [6, с. 4]. Важко з цим не погодитися. По суті, звукові образи драм письменника несуть у собі символічне навантаження. Вони є натяком на те, що відбувається або лише має відбутися. По суті аудіальна складова драм В. Винниченка виконує антиципаційну функцію у тексті. Якщо в п'єсі з'являється музичний інструмент, він обов'язково має заграли. Тим самим передаючи певну емоцію когось із дійових осіб або ж налаштовуючи читача/глядача на певні події. Думається, що багатьом таким деталям у творчому доробку драматурга можна надати значення певного роду натяку, чи то вказівки на проєкцію семантики звукових образів як на символ.

Знаковою щодо цього у творчому доробку письменника є п'єса «Memento», в якій перша пісня «Коли розлучаються двоє» є увиразненням експозиційного моменту. Вагітна Антонина просить Орису заспівати їй саме цю пісню: «З тобою ми вдвох не зітхали,/ Ніколи не плакали ми,/ Той сум і ті тяжкі зітхання/ Прийшли до нас згодом самі.» [1, с. 37]. Відтак, семантичним ядром цієї пісні є слово «згодом». Таким чином, автор дає зрозуміти читачеві/глядачеві, що проблеми в житті Антонини й Кривенка почалися не під час їхньої розлуки, а після неї. Тобто, з моменту згадки про небажану вагітність. Окрім семантики стосунків ця пісня передає й емоційний стан Антонини, її надмірну сентиментальність, а також налаштовує на подальше сприйняття перебігу подій.

Другою піснею, яку виконують на прохання Антоніни, є «Заповіт» на слова Тараса Шевченка. Тут смисловою домінантою є сама ідея заповіту. Пісня передає її депресивний стан, показує бажання вчинити самогубство. «*Антоніна*. Знаєте що, панове? Заспівайте «Як умру, то поховайте...»...*Антоніна лягає, закидає руки за голову і, тісно стуливши губи, скорбно дивиться вперед. На лиці мука...Антоніна при кінці співу закриває лице руками і голосно риде...*» [1, с. 41–42]. Посередництвом

пісні письменник розкриває внутрішній конфлікт жінки. Вона роздвоюється у бажанні жити й вчинити собі смерть, у бажанні мати дитину й позбутися її. Антонина розумом бачить вирішення всіх проблем у самогубстві, але серце бажає жити й народити дитину. За принципом «чесності з собою» вона вибирає останнє. Але чесність ця стосується лише Антонини, у Кривенка своя правда і своя «чесність».

Пісні, що супроводжують Кривенка, також – своєрідний натяк на подальший розвиток подій. А саме пісня «За Сибіром сонце сходить» увиразнює натяк на каторгу: «*Кривенко... (Бере бандуру, пробує. Якийсь мент сидить непорушно. Стріпує головою і співає, ударивши по струнах): За Сибіром сонце сходить,/ Гей там і заходить...*» [1, с. 55–56]. Під час виконання пісні символічним чином вирішується подальша доля митця. Пісня «Зібралися всі бурлаки» – несе у собі мотив втраченого майбутнього, що супроводжується знищенням власної картини з символічною назвою «Майбутнє».

Антиципаційну функцію (натяк на майбутнє) виконує пісня-колискова, яку Паша грає маленькому Василькові. Колискова на слова Лесі Українки «Місяць ясененький / Промінь тихесенький / Кинув до нас...» [1, с. 73]. Ця пісня несе у собі особливе смислове навантаження, зокрема останній її рядок «Спи ж ти, малесенький, поки є час» [1, с. 73]. Письменник знову акцентує увагу на неприродній, хворобливій ідеї вбити власну дитину. Пісня – натяк на розв'язання проблеми, на завершення боротьби «темних інстинктів» і «чесності з собою». Одразу після цих слів йде ремарка: «*Стукають. Входить Кривенко*» [1, с. 73]. Він приносить з собою непорушне бажання позбавити дитину життя. Кривенко приходять вбити свою дитину. Лагідне звучання колискової змінюється виттям вітру. Стихія вривається у відчинене митцем вікно, забираючи із собою дихання його маленького сина: «*В хату вривається вітер і піднімає до гори завіси. Кривенко бере дитину, ще раз пригортає, жагуче цілує, щось шепоче і хвапливо розмотує і, оголивши, виставляє дитину на вітер у вікно... Вітер рве завіси і надимає їх. Дитина вмить замовкає*» [1, с. 76]. Вітер виє, і в його витті чуються голоси невинно загубленої душі. Стихія вітру – натяк на нелюдський вчинок Кривенка. Саме звучання вітру є звуковим доповненням перебігу подій, і підсилює ефект впливу на читача/глядача, тим самим розкриваючи душевні терзання Кривенка.

Володимир Винниченко розраховує на читача, який зуміє «прочитати» звуки, і з їхньою допомогою зрозуміє підтекст, зможе розкрити внутрішні переживання дійових осіб. Звукові образи у драмі «Memento» підсилюють і доповнюють враження від дії. Автор засобами музики заглиблюється у внутрішні, душевні переживання дійових осіб, таємниці їхнього психологічного світу, у підсвідоме, що розширює валентні можливості драматичного твору, зокрема сугестії, прояснення

свідомості. Аудіальні образи виконують функцію звукових імпульсів у тексті п'єси.

Як зазначалось вище, ці образи є своєрідними символами, які концентрують у собі художню ідею, збагачують образ додатковими асоціативними значеннями, стимулюють увагу читача/глядача, розкривають внутрішній світ дійових осіб, доповнюють його психологічну характеристику: «*Орися сидить за піаніно і бере акорди. Зачіска у неї скудовчена. Вихраста, але лице сумовито-задумливе...шумно вдаривши по клавішах встає*» (підкреслення наше – А.Л.) [1, с. 35–36]. У цьому випадку перебирання чорно-білих клавіш символізує внутрішній дисонанс, налаштовує читача твору на сприйняття її як людини непередбачуваної, імпульсивної, внутрішньо неузгодженої, дисгармонійної. Так само нескладне звучання клавіш піаніно передає душевну тривогу Кривенка, який щойно вчинив смерть своєму небажаному синові. В цьому звучанні – і полегкість, що найстрашніше вже сталося, і розпач перед майбутнім: «*Скінчивши, помалу сідає на стілець перед піаніно, обхоплює руками голову і ставить лікті на клавіші. Від цього піаніно нескладно звучить. Чути вітер за вікном*» (підкреслення наше – А.Л.) [1, с. 76].

Отже, аудіальна (звукова) композиція п'єси «Memento» є досить виразною з погляду відтворення та сприйняття тексту. Виконувані дійовими особами пісні та озвучені вияви природи налаштовують читача/глядача на певне психологічне сприйняття їх. Таким чином, В. Винниченко налаштовує реципієнта на сприйняття прихованих відтінків авторських думок. Жодна мелодія, жоден інструмент, жодна пісня, жоден звук не з'являється просто так у тексті. Кожен цей художній елемент виконує чітко спрямовану сугестивну роль.

У п'єсах Володимира Винниченка звукові образи є не лише зовнішнім супроводом дії, а стають її суттю, певними декодерами подій. Звуки стають дійовими особами в тексті п'єси, художньою домінантою, розширюють сферу асоціативних виявів оповіді. У декількох п'єсах В. Винниченка з'являється незвичайний персонаж – скрипка. Вона є не просто атрибутом й виконує не лише супровідну роль, а стає повноправною дієвою особою. Так у п'єсі «Чорна Пантера і Білий Медвідь» голос скрипки супроводжує дії, роздуми героїв. Цей звук тихий, ледь вловимий, фоновий, але постійний. Звук скрипки неначе голос сумління героїв. Недаремно автор зазначає, що скрипка «розмовляє» вночі – голос сумління говорить, коли всі інші голоси стихають: «*Рита... (Десь чується тиха приглушена гра на скрипці).* Хто то грає? Ах, то італієць-композитор... *Корній.* Як гарно грає...» (підкреслення наше – А.Л.) [2, с. 411]. І знову голос скрипки з'являється, говорячи про почуття Рити й Корнія. Вони щойно втратили дитину, їхні душі переповнює смуток, проте талант

художника не дозволяє Корнію втратити момент. Він хоче увіковічнити біль та страждання своїх рідних людей, в цьому він бачить майбутній шедевр: «*Рита (надзвичайно тихо). Я сяду...Так? (Застигає й дивиться на труп. Знову скрипка грає тужно і скорбно. Рита все більше схиляється на труп)...(Малює, скрипка грає)*» (підкреслення наше – А.Л.) [2, с. 437], «*Рита (Біжить до столу, наливає в склянку з пляшечки і випиває. Біжить назад, сідає, обнімає Корнія, пригортає до себе й тихо говорить). Тепер усі заснемо...Правда? Як гарно грає скрипка. Вона нам грає...Нам, щоб ми заспокоїлись і заснули*» [2, с. 438].

У п'єсі «Чорна Пантера та Білий Медвідь» скрипка виконує роль провісниці долі дійових осіб. Тужне, скорбне звучання її струн вповні розкриває душевні страждання Рити й Корнія. У такий спосіб письменник увиразнює почуття та переживання Чорної Пантери та Білого Медведя. А у фіналі драми голос скрипки звучить як своєрідний реквієм: «*Рита (Вертається, пригортає до себе Корнія, цілує Лесика, потім мужа, кладе голову йому на плече і з щасливою, стомленою посмішкою заплющує очі. Скрипка грає серед мертвої тиші)*» (підкреслення наше – А.Л.) [2, с. 438]. Уводячи у текст п'єси звучання скрипки, В. Винниченко викликає гаму емоційно забарвлених вражень і почуттів як у дійових осіб, так і у читача/глядача. Емоції, викликані підбором тужних і скорбних звуків скрипки, проявляються у спрямуванні емоцій, викликаних змістом. Тобто аудіальний склад цього епізоду (драматичного фіналу) підкреслює трагічність того, що сталося з родиною Корнія. У цьому випадку звукові образи перебувають в емоційному та логічному взаємозв'язку зі змістом.

У п'єсі «Чорна Пантера і Білий Медвідь» спектр аудіальних чинників звучанням скрипки не обмежується. Письменник вводить у текст драми несподіване порівняння. С. Погорілий у своїй праці «Деякі особливості поезики Винниченка» зазначає: «Несподівані зіставлення й закінчення в його творах інтригують, захоплюють і залучають читача до мистецької співпраці з автором. Цим стверджується їх композиційна вмотивованість» [6, с. 9]. На противагу тужному голосу скрипки з'являється легка, грайлива пісенька-шансоньє у виконанні Сніжинки – символу чистого мистецтва: «*Сніжинка (злегка в такт похитуючись, на ходу наспівує): Si voulez de l'amour, / Depechez vous to uj ours. / O-la-la la-la la-la-la (Якщо ви хочете кохання, / Завжди поспішайте. / О-ля-ля ля-ля ля-ля)*» [2, с. 394]. Ця пісенька виражає її імпліцитне бажання бути поруч із Корнієм, її емоційні переживання, й, загалом, легке ставлення до почуттів, зокрема до кохання.

Отже, у структурі драматичних творів В. Винниченка, й зокрема в аналізованих п'єсах, звукові образи виконують функціональний

характер і є конструктивними елементами стилю драматурга. Музичність стає органічною складовою поетики письменника. Художній образ як результат синтезу слова, звуку, мелодії активніше формує в уяві реципієнта асоціативні образи, що утворюються за допомогою зорових, слухових, чуттєвих рецепторів.

Таким чином, можемо говорити про те, що одним з важливих структурних елементів поетики психологічно насичених драм Володимира Винниченка є звукові образи. Важливим фактором при дослідженні п'єс письменника є їхнє попереднє розкодування, розкриття антиципаційних функцій звукових образів. А саме, наявність великої кількості деталей-натяків на подальший розвиток подій та їхній можливий фінал. У п'єсах «Memento» та «Чорна Пантера та Білий Медвідь» функцію декодерів виконують звукові образи (перебирання клавіш піаніно, струн бандури й скрипки; пісні, виконувані дійовими особами; звуки стихії). У свою чергу, це зосереджує увагу читача не стільки на сюжетних моментах, скільки на підтексті, де розкриваються мотивації вчинків дійових осіб, на тому, що призвело до складної ситуації, прискорило її розвиток чи то зумовило трагічний фінал у драмі. Тож можна говорити про те, що звукові образи є значимими елементами у структурі драматичного твору. Почасти вони несуть у собі символічне значення.

Досліджуючи п'єси В. Винниченка «Memento» і «Чорна Пантера та Білий Медвідь», приходимо до висновку, що звукові образи у структурі драматичного твору окрім своєї суто називної функції підсилюють художнє враження, певним чином емоційно впливають на читача/глядача, підкреслюють ідею п'єси, розкривають внутрішні переживання дійових осіб, допомагають відтворити тло подій і виражають оцінку зображуваної картини.

Запропонований у статті підхід до аналізу тексту як результату синтезу слова, звуку, мелодії, й зокрема аналізу функціонування звукового образу у драматичному тексті, дозволяє наблизитися до розкриття секретів художності як досліджуваного у статті письменника, так і творчості митців доби модернізму, що і є предметом наших подальших студій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В.К. Вибрані п'єси / Упоряд.: М.Г. Жулинський, В.А. Бурбела; Авт. вступ. ст. М.Г. Жулинський. – К.: Мистецтво, 1991; 37.
2. Винниченко В. Оповідання. Роман «Слово за тобою, Сталіне!», п'єса «Чорна Пантера і Білий Медвідь». – К.: Наукова думка, 2001. – 440 с.
3. Дроботун О. Психологічні аспекти колористики (постановка проблеми) // Наукові записки. – Випуск 70. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – С. 78-87
4. Мороз Л. «сто рівноцінних правд»: Парадокси драматургії В. Винниченка. – К., 1994.

5. Онишкевич Л. Драматургія української діаспори // Близнята ще зустрінуться: Антологія драматургії української діаспори. – К. – Львів, 1997. – 657 с.
6. Погорілий С. «Деякі особливості поетики Винниченка» // Дивослово, 1995, № 9, ст.3-12 (3).
7. Шумило Н. Гармонійне і дисгармонійне в українській літературі початку ХХ ст. (Володимир Винниченко і сучасники) // Київська старовина. – 1998. – № 5 ;125.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лимаренко Алла Леонідівна – аспірантка кафедри української літератури КДПУ імені В. Винниченка.

Наукові інтереси: література доби модернізму, особливості функціонування звукових образів у драматичних та прозових творах.

СПЕЦИФІКА РЕКОНСТРУКЦІЇ ПОСТАТІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА НА СТОРІНКАХ ДИЛОГІЇ Г. КОСТЮКА «ЗУСТРІЧІ І ПРОЩАННЯ»: РЕЦЕПЦІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ МЕМУАРИСТИКИ

Наталія МАЖАРА (Луганськ)

Стаття присвячена розгляду постаті Володимира Винниченка з позицій рецепції Г. Костюка як мемуариста. Проаналізовано особливості реконструкції особистості митця засобами художньо-документальної літератури на матеріалі ділогії "Зустрічі і прощання".

Ключові слова: мемуаристика, постать митця, секрети творчої лабораторії, спадщина письменника, архів Винниченка.

The given article is devoted to the consideration of Volodymyr Vynnychenko's personality from the positions of G.Kostuk's reception as memoirist. The peculiarities of the literary artistic and documentary literature on the material of the dilogy "Meetings and Partings" have been analyzed.

Key words: memoir writing, the figure of the artist, the secrets of creative laboratory, the legacy of writer's archive after.

Володимир Винниченко – знакова постать в історії української культури, митець, якому долею судилося пройти величний і водночас трагічний життєвий шлях. Цій неординарній особистості вдавалося вміщувати в собі різні іпостасі – письменника–романіста, драматурга та поета, філософа і публіциста, маляра і знаного громадсько-політичного діяча. Однак, суперечливості епохи та суб’єктивна фатальність у поєднанні з його власними ідейно-художніми пошуками спричинили неоднозначне розуміння й тлумачення доробку митця.

Останнє десятиліття, на нашу думку, характеризується появою новітніх перспектив у переосмисленні Винниченкової спадщини: з’являється невідома інформація про його життя і творчість, повертається частина архіву, розкриваються секрети творчої лабораторії. Серед великої кількості досліджень, опублікованих у різній періодиці, помітними здобутками стали праці В. Гуменюка, Т. Гундорової, Г. Клочека, С. Михиди, Л. Мороз, В. Панченка, Г. Сиваченко, В. Хархун та багатьох інших.